

Feministični pogledi na moško nasilje in žensko prilagojenost

Zoran Kanduč

Članek je razdeljen v dva vsebinska dela. V prvem so osvetljeni nekateri najznačilnejši feministični pogledi na moško nasilje nad ženskami. V tej zvezi je kritično obravnavana domneva o nenasilni ženski "naravi". V drugem delu je govor o ženski prilagojenosti ("konformnosti"). Predstavljene so različne razlage tega pojava. Sklepni razdelek vključuje prikaz prispevkov feminističnih perspektiv v sodobni kriminologiji. Posebna pozornost je namenjena vlogi ženske kot žrtve (in "subjekta" lastne viktimizacije).

Gljučne besede: feministična kriminologija, moško nasilje, ženske, žrtve, odnosi med spoloma, spolne vloge, ženska prilagojenost

UDK: 316.624-055.1:343.988-055.2+343.9

Moško nasilje

Moško – zlasti spolno – nasilje zoper ženske je tematika *par excellence* v polju feminističnih perspektiv. Moško nasilje je običajno umeščeno v širši kontekst patriarhalnih struktur (in patriarhalne ali seksistične kulture) in spolne delitve dela. V tej zvezi naletimo na dve prevladujoči teoriji. Po prvi je moško nasilje (strateško in/ali taktično) "sredstvo" za vzdrževanje patriarhalnih (gospodarskih) razmerij med ženskami in moškimi. Druga teorija pa vidi v moškem nasilju zoper ženske v prvi vrsti izraz moške negotovosti zaradi postopnega – a

¹ V feministični literaturi najdemo kajpak še na vrsto drugih razlag. Zelo prepričljiva je teorija, ki pojasnjuje moško nasilje s patriarhalno kulturo, zlasti na področju heteroseksualne spolnosti. Od moškega se namreč pričakuje, da je on tisti, ki s svojim faličnim mojstrstvom zadovolji sicer pasivno žensko (ki med seksom "nič ne dela"). Spolnost je za moškega področje, kjer mora nenehno dokazovati svojo moškost (potenco). Od tod izvirajo mnogi strahovi pred žensko (in pred ženskami nasploh), pred "žensko" razsežnostjo v lastni (moški) osebnosti, pred morebitnimi homoseksualnimi željami, zaskrbljenost zaradi velikosti penisa ... Tovrstne strahove je mogoče vsaj za kratek čas "omrtviti" z nasilnim dejanjem zoper osebo ženskega spola, na primer s posilstvom, kjer moški poniža žensko v nemočni "predmet" njegove spolne moči/oblasti. Prim. Ussher, s. 197-199.

² Ta teza seveda – celo v feminističnem polju – ni splošno sprejeta. Dejstvo je pač, da vsi moški niso posiljevalci (niti nasilneži). Dejstvo je tudi, da vse ženske niso posiljene. Zato je povsem umestno vprašati se, zakaj so nekateri moški posiljevalci (katere – in kakšne – so njihove biološke, psihološke in sociološke značilnosti) in zakaj so nekatere ženske posiljene. Vsekakor ni sporno, da se posiljevalci med sabo precej razlikujejo. Zato ne preseneča, da lahko naletimo v literaturi na vrsto tipologij. Gebhard *et al.* (s. 198-205) razlikujejo šest kategorij posiljevalcev: (1) nasilni posiljevalci (*assaultive rapists*), ki imajo močna sadistična in sovražna občutja do žensk (nasilje je večasih nadomestek za koitus); (2) amoralni prestopniki niso sadisti, ampak si preprosto želijo spolno občevati z določeno žensko, pri tem pa se ne ozirajo na njeno voljo (in želje), saj jo dojemajo kot spolni objekt, katerega edino poslanstvo je v tem, da moškemu zagotavlja spolno ugodje; (3) pijani posiljevalec; (4) posiljevalec, ki je v splošnem lojalni državljan, v določenih okoliščinah pa nenadoma (in "nerazložljivo") postane skrajno napadalen; (5) posiljevalec, ki na podlagi dvojnega standarda deli ženske na dobre (ki jih spoštuje) in slabe (na katere se mu ni treba ozirati in lahko z njimi počne, kar hoče); (6)

vseeno dovolj očitnega in celo napredujočega – razkranjanja patriarhalnih struktur.¹

Posilstvo je često opredeljeno kot metafora (ali metonimija) moškega nasilja nad ženskami. V najbolj radikalnih izpeljavah feministke (na primer Susan Griffin) dokazujejo, da je med posilstvom v najožjem (pravnem) pomenu in "normalnimi" heteroseksualnimi spolnimi praksami zgolj količinska razlika. Posilstvo je le za stopnjo nasilnejše od normalnih ("nenasilnih" ali "konsenzualnih") spolnih odnosov med moškimi in ženskami. V tej optiki so vsi moški predstavljeni kot možni posiljevalci.² Konkretna posilstva pa so za ženske nekaj take-

posiljevalec, ki je zmes vseh omenjenih (petih) tipov (lahko pa je tudi duševno moten, omejen ali psihotičen). Richard Rada (s. 122-129) razlikuje pet vrst posiljevalcev. To so: (a) "psihotični posiljevalec", ki se zaveda le besa in jeze v času posilstva (ne spomni pa se nobenega drugega motiva za posilstvo); (b) "situacijski posiljevalec", ki ni emocionalno (ali kako drugače) abnormalen (običajno ni preveč nasilen ali nevaren in pogosto občuti krivdo po dogodku); (c) posiljevalec, ki trpi zaradi negotove moške (*masculine*) spolne identitete; (č) "sadistični posiljevalec", ki prejme ugodje iz obrednega poniževanja in izživljanja nad žrtvijo (bolj kakor iz samega spolnega občevanja); (d) "sociopatski posiljevalec", ki se ukvarja tudi z drugimi – ne le spolnimi – kriminalnimi dejavnostmi (njegova motivacija pri posilstvu je predvsem seksualna, zato je za žrtev običajno manj nevaren). Nicholas Groth (s. 14-45) razlikuje tri vrste posilstev: (1) posilstvo iz jeze (posiljevalec v tem primeru uporabi več sile, kot bi jo moral za to, da bi žensko prisilil v spolno občevanje); (2) posilstvo, ki ga motivira želja po obvladovanju (posiljevalec ne želi poškodovati žrtve, ampak hoče doseči, da se mu ženska podredi v spolnem oziru, s čimer hoče kompenzirati občutja spolne/moške neadekvatnosti in se potrditi kot "pravi" moški, ki ima oblast, avtoriteto in nadzor nad "osvojeno" žensko); (3) sadistično posilstvo (v tem primeru storilec erotizira/seksualizira agresijo do ženske in črpa ugodje iz zadajanja bolečin in poniževanja svoje žrtve). Diana Scully in Joseph Marolla razlikujeta zgolj dve kategoriji posiljevalcev. V prvi skupini so osebe (*admitters*), ki priznavajo, da so storile posilstvo (to dejanje povezujejo z emocionalnimi težavami, alkoholom ali drogiranositjo), v drugi pa so osebe (*deniers*), ki zanikajo spolni kontakt z žrtvijo ali pa trdijo, da pri spolnem občevanju sploh ni šlo za posilstvo (njihovo samospoštovanje je povsem združljivo s sovražnim in nasilnim spolnim vedenjem do žensk, v katerih ne vidijo človeških bitij, ampak zgolj objekte, ki jih moški sme osvojiti in izrabiti za zadovoljitev lastnih – spolnih ali drugih – želja).

ga, kot je kazenskoppravna sankcija za kršilce, namreč sredstvo za zastraševanje: "Odkritje moškega, da lahko njegove genitalije služijo kot orožje strahu, je moralo biti eno najpomembnejših odkritij predzgodovinskega časa, tako kot uporaba ognja in prva grobo izdelana kamnita sekira. Menim, da je od predzgodovinskih časov do današnjega dne posilstvo igralo odločilno vlogo. Ni nič več in nič manj kot zavesten postopek zastraševanja, s katerim vsi moški držijo vse ženske v stanju strahu" (Brownmiller, s. 20).

Feministke so namenile precejšnja pozornost "mitom", ki se spletajo okrog posilstev (in posiljevalcev), na primer tezi, da je posilstvo redek pojav, za katerega je praviloma odgovorna "patološka" oseba ("spolni manijak"), ali da je ženska sama kriva za zanjo neljubi dogodek, ker je pač storilca izzvala (vzburla) do te mere, da se ni mogel več obvladati (*victim precipitation*). Opozorile so na problematično ravnanje agentov kazenskoppravnega sistema z žrtvami posilstva (ki so lahko na tej ravni deležne še "sekundarne viktimizacije"). Nekatere feministke, na primer Susan Brownmiller (v svetovni uspešnici *Proti naši volji*), menijo, da je lahko posiljevalec le moški: "Vgrajena sposobnost moškega za posilstvo in ustrežna vgrajena ranljivost ženske sta za fiziologijo naših dveh spolov prav tako osnovni, kot je prvobiten sam spolni akt. Če ne bi bilo te biološke slučajnosti, te prilagoditve, ki zahteva združitev dveh slučajnih delov, penisa in vagine, ne bi bilo spolnega občevanja ne posilstva, kot ju poznamo. Lahko bi si želeli izboljšati anatomske izvedbe narave, vendar se mi zdijo takšne špekulacije nerealistične. Človeški spolni akt zadovolji svoj zgodovinski namen nadaljevanja vrste in hkrati nudi nekaj intimnosti in užitka. V osnovi ne nasprotujem temu postopku. Vendar ne moremo mimo dejstva, da v pogledu človeške anatomije nespodbitno obstaja možnost nasilnega spolnega dejanja. Že sam ta dejavnik je lahko zadostoval za razvoj moške ideologije posilstva. Ko so moški odkrili, da

lahko posiljujejo, so tudi začeli posiljevati. Kasneje, mnogo kasneje, so v določenih razmerah šele začeli gledati na posilstvo kot na zločin" (Brownmiller, s. 19).

Številne feministke opozarjajo na širši družbeni kontekst, ki lahko opogumlja moške, da vidijo v ženski "plen", ki ga je treba osvojiti, zasvojiti in posvojiti (narediti za svojo izključno lastnino, ki jo je treba z vsemi – tudi fizičnimi – sredstvi držati pod izključujočo kontrolo).³ Socialna antropologinja Peggy Reeves Sanday (s. 84-101) je v tej zvezi znana po svoji odmevni zgodovinski in medkulturni raziskavi, s katero je utemeljila razliko med družbami, v katerih je malo posilstev (*rape free*), in družbami, v katerih je mnogo posilstev (*rape prone*). Za družbe, ki niso obremenjene s spolnim nasiljem zoper ženske (slednje pa s strahom pred posilstvom in posiljevalci), je značilno, da so ženske v njih spoštovane in vplivne članice družbene skupnosti. Ženske sodelujejo v procesih javnega odločanja (na področjih religije, politike in gospodarstva). Odnosi med spoloma so simetrični in enakopravni. V teh družbah je nasploh malo fizičnega nasilja v medosebnih odnosih (tudi med moškimi).

Ko steče beseda o moškem nasilju, se je treba vprašati, kakšen je odnos žensk do nasilja, agresivnosti in oblasti.⁴ Lynne Segal (s. 194-195) opozarja, da je pri tem treba preučiti vlogo, ki jo (od)igrajo ženske v nasilju, katerega žrtve so tudi one same ali drugi (in kajpak druge). Vprašati se je treba, kako ženske sodelujejo v obnavljanju gospodstvenih (neenakih, izkoriščevalskih ali zatiralskih) razmerij. Segalova ob tem poudarja, da je, na primer, najbolj v oči bijoča značilnost žensk, ki so žrtve nasilja v družinskem krogu (pretepanja, ponižavanja in čustvenega zlorabljanja), v tem, da nimajo sredstev, ki bi jim omogočala umik iz nasilne zakonske zveze. Avtorica opozarja, da nasilje med zakoncema ni nekaj, kar bi bilo značilno zgolj za heteroseksualne zveze. Tudi v lezbičnih

³Zelo razvejeno teoretsko shemo za razumevanje vzrokov za posiljevanje je razgrnila Diana Russell (s. 111-168), ki razločuje štiri tipe pogojev (*preconditions*), ki morajo biti izpolnjeni, da pride do posilstva. To so: (1) dejavniki, ki ustvarjajo "predispozicijo" (ali željo) za posiljevanje (avtorica v tej zvezi omenja biološko zmožnost in željo po posiljevanju, spolne zlorabe posiljevalca v otroštvu, socializacijo v moško spolno vlogo, izpostavljenost pornografiji in množičnim medijem); (2) dejavniki, ki zmanjšujejo notranje inhibicije, ki se zoperstavljajo uresničitvi želje po posilstvu (avtorica v tej zvezi omenja kulturne norme, ki spodbujajo posiljevanje žensk, "mit" o neubranljivi moški spolni sli, problematične dogodke v otroštvu, ki imajo za posledico "patološko" osebnostno strukturo, uživanje alkohola in vrstniške pritisk); (3) dejavniki, ki omejujejo družbene ovire za izvršitev posilstva (avtorica v tej zvezi omenja neenako razporeditev družbene moči, ki je v prid moškim in v škodo žensk, kulturo nasilja in neučinkovitost mehanizmov družbenega nadzorstva); (4) dejavniki, ki zmanjšujejo zmožnost potencialne žrtve, da bi se uprla ali izognila posilstvu (avtorica v tej zvezi omenja socializacijo žensk v vlogo žrtve – namreč podredljive, nedejavne, odvisne, sprejemajoče, potpežljive, prijazne; sočutne in šibke osebe –, teorije, ki grajajo žrtev, strah žensk, da jih storilec ne bi umoril, osamljenost žrtve, alkoholiziranost žrtve in ekonomsko prikrajšanost žrtve).

⁴Danes je še vedno mnogo kriminologov, ki so prepričani, da je razlika med moško in žensko agresivnostjo biološko utemeljena. Maccoby in Jacklin trdita, da so v vseh družbah moški bolj agresivni kakor ženske. Razlike v agresivnosti se pokažejo že zelo zgodaj v otroštvu (še pred različnim obravnavanjem v okviru socializacijskih postopkov). Agresija je povezana z obsegom spolnih hormonov (in je nanjo po tej poti mogoče vplivati). Podobne razlike v agresivnosti je opaziti pri vseh človeških primatih. Morrison (s. 399) v tej zvezi opozarja, da je mogoče oporekati vsaki od navedenih tez. Sklicuje se na dognanja socialnih antropologov, ki so pokazali, da so lastnosti, ki jih dojemamo kot inherentno moške (*masculine*) in ženske (*feminine*), družbeno (prostorsko) in zgodovinsko (časovno) pogojene, in da sta v nekaterih okoljih oba spola agresivna, v drugih pa sta oba spola prijazna. Po mnenju nekaterih psihologov se socializacija začne že ob rojstvu (tako da ni mogoče opazovati ravnanj otrok, ki bi bili povsem "neomadeževani" z različnimi socializacijskimi procesi). Morrison opozarja na tezo, da imajo osebe obeh spolov moške in ženske hormone v različnih in spreminjajočih se količinah (fantje in dekleta imajo pred puberteto podobne hormone vzorce, vendar pa se že tedaj razlikujejo po svoji agresivnosti). Tudi kar zadeva primare, se ti po mnenju nekaterih biologov zelo razlikujejo v vseh razsežnostih njihovega vedenja, vključno z agresivnim vedenjem.

intimnih zvezah prihaja do pretepanja, izsiljenega seksa, ekonomskega izsiljevanja, posilstev, čustvenih zlorab, siljenja v prostitucijo ... Ideološko (v dobršni meri mitično) predstavo o "bistveno" nenasilni ženski spodbijajo tudi študije o vedenjskih vzorcih mladoletnih deklet iz delavskih okrožij v angleških mestih, ki so pokazale, da pretepanja ne dojemajo kot "neženstvenega". To je še zlasti očitno pri nekaterih prestopniških dekletih, ki imajo celo pozitivna stališča do pretepanja, v katerem vidijo dober način za sproščanje jeze in sovraštva, za vzdrževanje reputacije "žilave" (*tough*) osebe in za reševanje medosebnih sporov. Seveda pa idealizirane podobe "neagresivne" (ali "nenasilne") ženske, ki se vselej in povsod odločno upira uporabi sile, ne postavljajo na laž samo dognanja iz empiričnih raziskav, ampak tudi številni primeri iz zgodovine in vsakdanjega življenja.⁵ Res pa je, da obstaja za ženske več ovir za izražanje agresivnosti (tudi na športnem in poklicnem področju). Takšno vedenje – na primer preklinjanje, kričanje ali zatekanje k uporabi telesne sile – je pogosto ožigosano kot "neženstvo". Ponotranjenje prepovedi (oziroma inhibicij) agresivnega vedenja (ki ga spodbuja socializacija v družbeno sprejemljivo vlogo "ženske" in poznejša normativna pričakovanja v zvezi z vedenjem "normalne" ženske) je seveda lahko hudo problematično. Agresivna čustva se obrnejo navznoter ali pa navzven (na primer v obliki emocionalnega trpinčenja otrok in moža ali v obliki strahu pred vseobsegajočo in grozečo moško seksualnostjo ali napadalnostjo). Za mnoge ženske si je težko zamisliti uresničljivo alternativo zatiranju lastne jeze ("resentimentov") in agresije (ob trpljenju zaradi nasilja s strani moškega), saj ostajajo ujete v razmerja odvisnosti in nemoči.

Številne feministke, na primer Anne Campbell, zavračajo popreproščene teorije, v katerih so ženske opisane zgolj in prvenstveno kot žrtve moških, ne pa tudi kot žrtve prevladujočih družbenih institucij, zlasti ekonomskega (kapitalističnega) sistema: "Brez sprememb v sedanjem sistemu (*status quo*) bo naš uspeh zgolj v tem, da bomo ženske osvobodili v revščino, alienacijo, obup in kriminal – skupaj z moškimi, ki so že v takem stanju" (Campbell, s. 237). Ta poudarek je več kot upravičen. Ko je danes govor o moškem nasilju, je razprava večinoma osredotočena na dejanja – v glavnem mladih – moških iz nižjih slojev (delavskega razreda). Gre za vandalizem, huliganizem, pretepanje, zastraševanje s fizično silo in druge oblike "uličnega" (zlasti premoženjskega) kriminala. Opravititi imamo torej z nasiljem (ki ga je v večini primerov

mogoče opisati z označbami konvencionalnih kaznivih dejanj "zoper življenje in telo"), ki je v očeh storilcev – in članov njihove (subkulture) "referenčne skupine" – često povezano z dokazovanjem lastne "moškosti". Te osebe so običajno brezposelne ali pa so prisiljene opravljati slabo plačana, negotova ("prekarna"), enolična in neugledna dela ("ekvivalentna" dela žensk iz teh slojev so običajno še slabše plačana, še bolj negotova in še manj ugledna). V takih razmerah so razločki (realni, simbolični in imaginarni) med spolnima vlogama – se pravi med "moškim" in "žensko" – bolj zaostreni (in poudarjeni). Agresivno (in nasilno) vedenje je v nižjih slojih pri moških bolj cenjeno. Tovrstno obnašanje je kajpak navzoče tudi pri moških iz višjih slojev, vendar bolj v domišljijem svetu, predvsem pa se agresivnost na višjih družbenih ravneh izraža (in kaže) na bolj "civilizirane" načine. Ne pozabimo namreč, da obstaja v družbi več vrst izražanja agresivnosti in nasilnosti. Nekatero so dovoljene, druge pa so prepovedane (celo s kazensko-pravnimi normami). Zato nikakor ni samo-umevno, kdo (namreč katera skupina ljudi) naj uteleša nasilneža/agresivneža *par excellence*. Naj bo to oseba iz družbenega "podrazreda", namreč iz okolja, ki se utaplja v (dovoljenih in/ali – zaenkrat še – nedovoljenih) drogah, brezup, resentimentih, ekonomskih stiskah, brezposelnosti in brezperspektivnosti, ali nemara oseba iz družbenega "nadržreda", ki od zgoraj orkestrira degradacijo in brutalizacijo oseb pod sabo? Ali naj torej obsojamo barbarizem v zasebnem življenju ali – pojavno sicer neprimerno bolj "sofisticiran" (vendar po svojih družbenih, človeških in ekoloških reperkusijah neprimerno bolj nevaren, škodljiv, celo poguben) – barbarizem v javnem (ekonomskem in političnem) življenju? Feministke so se doslej najbrž preveč ukvarjale z surovostjo, nasilnostjo in trpljenjem v zasebnih sferah. Čas bi bil, da svoje kritične poglede usmerijo v – še vedno pretežno moške (vendar pa to niti ni bistveno, zakaj problem je v institucijah in njihovih funkcionalnih "imperativih", ne pa v spolu ljudi, ki v njih zasedajo vodilna mesta) – sfere v javnem življenju, predvsem na ekonomski in politični sistem.

Ženska prilagojenost (konformnost)

Opozorili smo že na obče znano dejstvo, da store ženske mnogo manj kaznivih dejanj kakor moški. To je med kriminologi v splošnem soglasno sprejeta trditev. Zelo znana izjema v tem pogledu je Oscar Pollak, ki je v odmevnem delu z

⁵ "Ženske so v zgodovini redkokdaj same ubijale, so pa bile zato nepogrešljiva opora moški moči in njihovem veselju do ubijanja; našle so tudi argumente za legitimiranje množičnih pobojev, ženske so bile vedno znova sokrive uničevanja, ko so može in sinove telesno in duševno pripravljale na njihovo početje in se same vživljale v moško logiko. Ljubezen, občudovanje, vnaprejšnje zaupanje, krpanje domačih razprtij, pomirjanje konfliktov med nasilnimi strukturami – varovanje samih sebe, pa tudi varovanje samih nasilnikov. Kajti tudi za slednje je prednost, če jih ženske nežno in vztrajno vračajo v vsakdanjo normalnost. Delovna in bojna sposobnost moških je tudi delo žensk. Vedno znova so s ponosom gledale na

moško moč in moški pogum in občasno nemoč pred sovražnikom grajale kot strahopetnost. Prav tako so organizirano (denimo v Nacionalni ženski službi v prvi svetovni vojni) pozivale druge ženske, naj bojujoče se, namreč može, ki so morili, opogumljajo z neutrudno ljubeznivostjo. Usmerile so se v dejanska ali navidezna razmerja z moškimi ali z abstraktno žmoškostjo'. Prevzele so dopolnjujoči delež. Rezultat: pustile so moške, naj delajo, kar hočejo, saj so jim podarile svoje zaupanje, ta kredit, s katerim so lahko varno počeli svoje napreje. Da jim ni treba natanko gledati, kaj moški počnejo: za to je zaupanje izvrsten in po ženski morali brezgrajen varnostni mehanizem" (Thürmer-Rohr, s. 111).

naslovom *The Criminality of Women* (1950) zagovarjal tezo, da uradni statistični podatki ne odsevajo ustrezno ženske kriminalitete. Ta je po njegovem mnenju mnogo bolj razširjena, kakor bi lahko sklepali glede na uradno statistiko. Pollak je razgrnil vrsto razlogov, ki naj bi pojasnjevali "temno polje" ženskega kriminala. Po njegovem mnenju so ženske inherentno goljufiva (*deceitful*)⁶ in pretkana (*cunning*) bitja, zato lažje prikrijejo svoja kazniva dejanja. Ker so ženske bolj spretno v manipuliranju z ljudmi (zlasti z moškimi), nastopajo pogosteje v vlogi napeljevalke (spodbujevalke ali organizatorke) kakor v vlogi neposredne storilke kaznivega dejanja. Ženske torej delujejo najraje iz ozadja in izrabljajo⁷ moške tudi za izvrševanje kaznivih dejanj. Moške storilce odkrijejo in jih kaznujejo, medtem ko ženske ostajajo nevidne (za strogo oko formalnih nadzorovalnih mehanizmov) in v večini meri nekaznovane. Moški so torej tisti, ki za ženske opravljajo "umazano delo" in so poleg tega pogosto deležni še kazenskoopravnih sankcij (in družbene stigme). Pollak (s. 151) meni, da je majhno število nekaznovanih storilk kaznivih dejanj posledica moškega "kavalirstva" (*chivalry*). Moški (na primer v vlogi žrtve kaznivega dejanja) neradi ovadijo ali obtožijo žensko, če vidijo, da bi jih lahko zaradi tega doletela kazenskoopravna sankcija. Policisti nočejo aretirati ženske, ki jo odkrijejo pri (ali po) storitvi kaznivega dejanja. Tožilci neradi preganjajo ženske storilke, sodniki pa jih neradi spoznavajo za krive in jih pošiljajo na prestajanje zaporne kazni (še posebej, če gre za matere z otroki).

Kriminološke (*self-report studies*) in viktinološke (*victim surveys*) raziskave so sicer pokazale, da obstaja prikrita ženska kriminaliteta, vendar pa so obenem odkrile tudi moško skrito kriminaliteto. Ta odkritja zato niso bistveno predručala razmerja med moško in žensko kriminaliteto, kakršnega lahko razberemo iz uradnih statističnih podatkov. Še več, če upoštevamo raznovrstne oblike nasilja (nad ženskami), ki ostaja skrito v "idili" družinske zasebnosti, moramo priznati, da je med neprijavljenimi kaznivimi dejanji mnogo več takih, katerih storilci so moški (žrtve pa ženske in otroci). Neprijavljene ostaja tudi ogromno spolnega nasilja zunaj zakonske zveze (na primer nadlegovanja na delovnem mestu in posilstva, katerih storilci so žrtvini znanci in prijatelji), saj se ženske bojijo sramu in kazenskih postopkov. Ne nazadnje pa so tu še zločini mogočnih, katerih storilci so v večini primerov

⁶ Pollak (s. 10) meni, da so ženske bolj zmožne goljufati iz več razlogov. Na primer: Za razliko od moškega, ki mora doseči erekcijo, da bi se lahko lotil spolnega občevanja, ženske lažje fingirajo pripravljenost ("positive emotion in the sexual sphere") za spolne dejavnosti. Isto velja – vsaj po mnenju Pollaka – tudi za orgazem. Ženske so poleg tega primorane – zaradi družbenih zahtev – skrivati menstruacijo (Pollak, s. 11). Še več, svojim otrokom se morajo lagati o človeški spolnosti. Vsa ta – fiziološka in družbena – "dejstva" naredijo žensko bolj sposobno prikriti svoje morebitne kriminalne dejavnosti.

⁷ Pollak (s. 152) meni, da so – v meri, v kateri družbena skupina obsoja seks zunaj zakonske zveze – moški, ki "varajajo" svoje žene, nemočne žrtve svojih ljubic, ki jih lahko izsiljujejo po mili volji.

moški, saj je še vedno neprimerno manj žensk na vodilnih položajih v političnih, upravnih, vojaških in gospodarskih (oblastnih) strukturah. Feministke so namenile precejšnjo pozornost domnevi o "kavalirskem" – oziroma razmeroma blagem – obravnavanju žensk (storilk) s strani raznih subjektov kazenskoopravnega sistema. Njihove ugotovitve⁸ se precej razlikujejo. Te študije so često pokazale, da ženske ne tvorijo enotne kategorije storilk. Kazenskoopravni odziv je v precejšnji meri pogojen z razrednim položajem, etnično (ali rasno) pripadnostjo, starostjo, družinskim statusom in izobrazbo storilke kaznivega dejanja. Še posebej pomembna je narava kaznivega dejanja (predvsem njegova "resnost"): ker so kazniva dejanja žensk v splošnem manj škodljiva (in manj nevarna), ne prese- neča, da je kazenskoopravna reakcija bolj mila. Zelo važen dejavnik je – podobno kakor pri moških storilcih – poprejšnja kaznovanost (oziroma povratništvo). V neposrednih interakcijah s policijo (in drugimi agenti kazenskoopravnega sistema) ima precejšen vpliv splošni videz in obnašanje do oseb, ki utelešajo javno avtoriteto (na primer spoštljivo vedenje in obžalovanje zaradi kaznivega dejanja), kar velja sicer tudi za moške kršilce. Nekateri avtorji opozarjajo, da je formalna družbena sankcija strožja v primerih, ko se zdi, da je kršilka kazenskoopravne norme odklonska v razmerju do normalne ženske vloge (na primer do vloge matere).

Ker so ženske očitno manj "kriminalne" kakor moški,⁹ najbrž ne preseneča, da je v feministični kriminologiji več teorij¹⁰ o ženski prilagojenosti (oziroma o vlogi – pričakovanem vedenju – ženske v procesih družbenega nadzorstva, in sicer v zasebni in javni sferi). Številni pisci opozarjajo, da je že proces socializacije v žensko vlogo tak, da omejuje možnosti za odklonsko ravnanje. Dekleta so bolj nadzorovana kakor fantje. Starši jim dovoljujejo manj svobode. Socializacija odvrta osebe ženskega spola od agresivnega – pa tudi samozadostnega (samostojnega), pustolovskega, drznega in nasploh tveganega – vedenja. Od njih se pričakuje, da (naj) bodo prijazne, ljubke, poslušne, sprejemajoče, ljubeče in v večji meri osredotočene na dom. Fizična moč in pogum kot specifična osebnostna lastnost nista sestavini "idealnotipične" ženske (in zatorej ne določata samospoštovanja ženske v tolikšni meri kot pri fantih/moških). Dekle naj išče samopotrditev v ljubezni in sprejemanju s strani drugih. Biti mora

⁸ Zgoščen pregled tovrstnih raziskav najdemo v Morrison (s. 390-394) in Heindensohn (1994, s. 1016-1017).

⁹ Vesna Nikolić-Ristanović v tej zvezi upravičeno poudari, da je ženska družbi veliko manj nevarna, kot je družba nevarna njej: "Z naraščanjem njene nezmožnosti, da bi se zaščitila in da bi jo družba zavarovala pred nasiljem, narašča nevarnost, da bo postala storilka nasilnega kaznivega dejanja in da se bo nanjo zrušilo vse maščevanje družbe. Bodisi da ji jemlje prostost bodisi z izrekanjem sankcij brez odvzema prostosti, ji formalno družbeno nadzorstvo ne more ponuditi ničesar drugega. Samo pomaga ji, da se čim manj uporniško vrne na isto mesto v družbi. S tem pa se krog zapira" (s. 25).

¹⁰ Zelo poglobljeno študijo o tej tematiki najdemo v Heindensohn (1996, s. 163-195). Bolj zgoščen prikaz pogledov na nadzorovanje žensk v sodobni družbi je v Morrison (s. 413-416).

telesno (erotično) privlačna in lepa, vendar pa ne sme pretirati s – preveč “sproščenim” (ali samoiniciativnim) – spolnim vedenjem. S spolnostjo naj raje počaka (do “zares resne” ljubezenske/romantične zveze), saj se ji lahko zgodi, da bo zgubila sloves “spodobne” ženske. Na vseh družbenih prizoriščih – zasebnih in javnih – se na žensko gleda s strožjimi (ne le moškimi, ampak tudi ženskimi) očmi kakor na moškega. Manj si lahko privoščijo. Poleg tega pa se še vedno šteje, da sta dom¹¹ in družina ključni torišči ženskega “udejstvovanja” (v vlogah matere, gospodinje in žene). Ženske danes sicer v večji meri hodijo v službo (kjer v glavnem delajo pod nadzorom moških šefov), vendar pa jih to ne razbremeni odgovornosti v zasebni sferi (z vstopom na trg delovne sile so si ženske naložile “dvojno breme”). Ženske imajo nasploh manj priložnosti za izvrševanje kaznivih dejanj.

Psihologinja Carol Gilligan meni, da ženske razmišljajo drugače kakor moški (“in a different voice”). Usmerja jih etika povezanosti z drugimi, skrbi in odgovornosti (za druge), ne pa – značilno “moška” – etika, ki temelji na samostojnosti, abstraktni logiki (racionalne kalkulacije in splošnih pravil) in ločenosti od drugih. Ngaire Naffine (s. 131-132) je na zanimiv način povezala razmišljanja, ki jih je objavila Gilligan, z nekaterimi ključnimi poudarki, ki izhajajo iz teorij o družbenem nadzoru žensk. Po njenem mnenju zgodnje izkušnje in socializacija oseb ženskega spola ne vodijo toliko v pasivnost, marveč v večjo odgovornost (ki je deloma utemeljena tudi na kolektivni izkušnji podrejenega in nemočnega položaja žensk v družbi). “Idealnotipična” ženska je namreč – kot mati, soproga, delavka (zaposlena proletarka) in po potrebi še oseba, ki skrbi za bolnega ali drugače odvisnega sorodnika –

¹¹ Jedrna (“nuklearna”) družina je kraj, kjer je ženska najbolj dosledno nadzorovana (čeprav seveda tudi ona sama nadzoruje druge, zlasti moža in otroke). Heindensohn (1996, s. 174-176) govori v tej zvezi o “prisilni domačnosti” (nekateri avtorice uporabljajo še strožje oznake, kot so “zapor” ali “preventivna detencija”). Doma (ali v družinskem krogu) žensko nadzorujejo mož in otroci (deloma pa še sosedje in – z malo večje razdalje – njeni in moževi sorodniki in znanci). Ker je poročena ženska zaprta (ali ujeta) v “celici” jedrne družine, si zelo težko privoščijo zasebnost, saj nima svojega prostora, svojega (prostegega) časa, pogosto pa ji primankuje še lastnih finančnih sredstev. V bistvu je njena edina “zasebnost” vezana na službo (kjer vsaj ni doma) in nakupovanje. Dom – ki naj bi bil že po definiciji prizorišče posameznikove zasebnosti (in še zlasti avtonomnosti) – je za žensko predvsem kraj, kjer opravlja “službo” matere, gospodinje in soproge. Zadeva je včasih celo tragikomična. Ženska je namreč nemalokrat tista, ki si želi “nega in edinega” princa na konju (ne nujno na belem, saj često zadošča, da je kljuse vzdržljivo za dovolj dolgo ježo), poroko, “tibi dom” (dovolj “toplo ognjišče”) in otroke (s tem namreč dokaže – sebi in drugim –, da je “uspešna” ali vsaj “normalna” ženska). Ko pa svoje romantične sanje uresniči, uvidi, da je čedalje bolj osamljena, izolirana (v razmerjih do zunanjega sveta), ekonomsko odvisna in obdana s kopico obveznosti do otrok, moža in sorodstva. Glede na to, da takšen položaj ženske v družini še vedno podpira mogočen vrednotni sistem, se lahko zgodi, da začne ženska kriviti samo sebe, če dobi občutek, da “to ni tisto” (v igri je, ne nazadnje, njena “identiteta”, pogojena z “dobrim” opravljanjem normalnih ženskih funkcij).

povsem potopljena v konvencionalno življenje. Podvržena je množici dolžnosti, zahtev in pričakovanj (Morrison, s. 416). Izpolnjevanje vseh teh obveznosti ji odvzame ogromno časa in energije. V tem pogledu še zdaleč ni samo “pasivno” (ali “ekspresivno”) bitje. Zelo pozorna je na to, kakšni so odboji njenih dejanj na osebe, ki jih ima rada, zlasti na od nje odvisne otroke. Njene izkušnje – neposredne ali tiste, ki jih pridobi z opazovanjem drugih oseb istega spola – jo vodijo v močno navezanost (*attachment*) na ustaljeni družbeni red, saj se dobro zaveda – še najbolj zaradi svoje ranljivosti v družbi – posledic, ki jih lahko občuti v primeru, da bi prekršila družbene norme. Naffine zato poudarja, da (“idealnotipična”) konformistična/konvencionalna ženska ni ne “pretirano udružbljena”, ne pretirano nadzorovana ne pasivna in ne nemočno odvisna, ampak je predvsem racionalna, saj dobro vidi, kolikšnim tveganjem bi bila izpostajena, če bi se začela ukvarjati s kriminalnimi (ali odklonskimi) dejavnostmi. Njena konformnost je potemtakem v pretežni meri racionalna (Morrison, s. 414-416). Tudi Frances Heindensohn (s. 192-193) v tej zvezi opozarja, da ženske niso zgolj “avtomati”, ki delujejo (in se odzivajo na zunanje dražljaje) po vnaprej sprogramirani nadzorstveni shemi. Mrežo družbenih vezi (v pomenu, ki ga je opisal Travis Hirschi) – namreč navezanost na konvencionalne osebe, naložbe v konvencionalne dejavnosti (ki jih lahko odklonsko ravnanje postavi pod vprašaj) in vključenost v konvencionalne dejavnosti – tkejo tudi ženske same. Ta sistem je očitno zelo učinkovit (kar se kaže v precejšnji konformnosti žensk). V patriarhalnih družbah je bolj verjetno, da se – dezorganizirano in samoniklo – nezadovoljstvo (in protesti) žensk usmeri v “eskapistične” in defetistične prilagoditvene¹² vzorce (bolj kakor v “inovativne” kriminalne¹³ aktivnosti).

¹² Za razliko od moških, med katerimi je več storilcev kaznivih dejanj (in alkoholikov), je med ženskami več takih, ki so označene – ali “etiketirane” – kot “duševno bolne” (prim. Smart, s. 146-175). To “dejstvo” je mogoče pojasniti na zelo različne načine. Nekateri dokazujejo, da so ženske – zlasti poročene (in ekonomsko prikrajšane) – bolj nagnjene k duševnim boleznim (za razliko od moških, ki naj bi bili bolj nagnjeni h kriminalnemu vedenju), in sicer bodisi zaradi bioloških ali psiholoških “predispozicij” bodisi zaradi družbenih dejavnikov (na primer zaradi nejasnih, dvournih ali celo notranje protislovnih normativnih pričakovanj v zvezi z igranjem vloge “normalne” ženske). Nekateri pa menijo, da je “duševna bolezen” (na primer shizofrenija, psiho-nevroza, depresija in melanholija) za ženske nekakšen funkcionalni “ekvivalent” oziroma “alternativa” za kriminalno – namreč agresivno, nasilno in nasploh “protidružbeno” – vedenje.

¹³ “Zločini”, ki jih store ženske, so večinoma razmeroma bagatelna premoženjska kazniva dejanja (ali pa se navezujejo na prostitucijo, ki je ravno tako v pretežni meri ekonomsko motivirana), ki so pogojena z nemočjo in ekonomsko marginalizacijo (tudi iz nasilnih kaznivih dejanj, ki jih storijo ženske, je mogoče sklepati o podrejenem položaju žensk v družbi, saj so žrtve večinoma možje, ljubimci in otroci). Le manjšina “zločinov” je takšnih, da potrjuje mit (ali legendo) o zlobni “čarovnici” (Heindensohn 1996, s. 195). Če bi držala vulgarna materialistična teza, da revščina (in splošna nemoč) vodi v kriminalno dejavnost, bi bile ženske najpogostejše kriminalke. V resnici seveda ni tako – v precejšnji meri po zaslugi zelo učinkovitega nadzorstvenega sistema, zaradi katerega je odločitev za kriminal (za žensko) zelo rizična in težavna.

Sklep

Susan Caufield in Nancy Wonders (s. 214-215) izpostavita pet ključnih razsežnosti prispevkov¹⁴ feminističnih perspektiv v sodobni kriminologiji: (1) feministična kriminologija se je osredotočila na spolno vlogo kot na enega od osrednjih usmerjevalnih načel v družbenem življenju (in kajpak tudi na področju, ki ga ureja kazensko pravo); (2) feministična kriminologija je opozorila na vlogo moči/oblasti pri oblikovanju človeških odnosov (in človeškega znanja,¹⁵ vključno s kriminološkim); (3) feministična kriminologija namenja precejšnjo pozornost razmerju med družbenim kontekstom in človeškim vedenjem; (4) feministična kriminologija izhaja iz podmene, da je treba družbeno realnost dojeti kot proces (kar je treba upoštevati predvsem na ravni oblikovanja ustrezne metodologije¹⁶); (5) feministična kriminologija je zavezana politiki družbene spremembe (teorija se mora zato povezovati s prakso, vključno z individualno bivanjsko prakso na ravni vsakdanjega življenja). V tej zvezi je treba opozoriti, da vprašanje konstrukcije spolnih vlog ne zadeva le žensk, marveč je zelo pomembno – nemara celo v večji meri – tudi za razumevanje moškega vedenja (vključno s kriminalnimi dejavnostmi). Prednost feminističnih perspektiv ni v iskanju (ali oblikovanju) univerzalnih teorij, ampak prej v “dekonstrukciji” (Smart) naturalističnih, skrajno posplošujočih in zelo abstraktnih domnev o družbenem svetu. Feministične študije so namreč čedalje bolj usmerjene k preučevanju nasilja v vsakdanjem življenju (ki ga seveda skušajo razumeti v optiki strukturnih dejavnikov in širšega – kulturnega, političnega in ekonomskega – konteksta).

¹⁴ Carol Smart (s. 47) poudarja, da se pravzaprav ni smiselno spraševati, kaj je feminizem doslej prispeval v “zakladnico” kriminologije. Po njenem mnenju bi se morali raje vprašati, kaj feminizem sploh lahko pričakuje (ali dobi) od kriminologije. Smart v tej zvezi opozori, da je kriminologija tista, ki v večji meri potrebuje feminizem (bolj kakor feminizem potrebuje kriminologijo).

¹⁵ Očitno je pač, da imajo osebe z veliko družbeno močjo več možnosti, da opredeljujejo realnost (“to, kar je”) iz svojega zornega kota in v skladu s svojimi interesi (se pravi v odvisnosti od lastne ideologije).

¹⁶ Caufield in Wonders (s. 223-224) v tej zvezi opozarjata, da so feministične raziskovalne metode nujno subjektivistične, transdisciplinarne, nehierarhične in osvobajajoče (*empowering*). V tem pogledu se očitno razlikujejo od tradicionalnih pozitivističnih (še posebej kvantitativnih) metod. V feministični optiki imajo pomembno težo kvalitativne raziskovalne metode, na primer opazovanje z udeležbo, etnografski pristopi, intervjuji, zbiranje življenjskih zgodb (*life histories*) in interpretativne metodologije. Nekateri feministike menijo, da bi morale raziskovalke zavestno in pogumno povezovati lastne izkušnje zatiranja in diskriminacije z raziskovalnim procesom.

¹⁷ Jasno je pač, da ženske ne kradejo zgolj tedaj, ko se znajdejo v položaju “absolutne” revščine. Tudi ženske – podobno kakor moški – kradejo dobrine, ki imajo statusni pečat. Potrebe po teh dobrinah ustvarja porabniška ideologija (ali “mentaliteta”), deloma pa tudi predstave o tem, kaj je in kakšna naj bo ženska (kako naj bo oblečena in obuta, kakšen naj bo njen nakit, kako naj diši, kakšna naj bo njena telesna zunanost ...).

Feministična kriminologija je v marsičem osvetlila specifično ženske kriminalitete. Uspelo ji je iztrgati razlage kriminalnega vedenja žensk iz utesnjujočega objema individualističnih – biologističnih ali psihologističnih – razlag. Pokazala je, da ženske (storilke in nestorilke) ne žive v nekakšnem vakuumu, marveč v družbi, ki še vedno pritiska nanje z močnimi nadzorovalnimi aparati, pa tudi z ekonomskimi, religioznimi, ideološkimi in kulturnimi prisilami. Storilke kaznivih dejanj so često iz nižjih družbenih slojev (podobno kakor moški storilci konvencionalnih – nasilnih in premoženjskih – kaznivih dejanj). Njihova premoženjska kazniva dejanja so prejkone izraz ekonomskih stisk in relativnih prikrajšanj.¹⁷ Nasilna dejanja žensk, ki so zvečine usmerjena na ljudi iz njene neposredne (družinske ali intimne) bližine, so največkrat izhod v skrajni sili.¹⁸ Z njimi ženska prekine dolgotrajno trpinčenje (telesno in čustveno nasilje). Storilke kaznivih dejanj v glavnem niso okusile “slasti” ženskega gibanja za emancipacijo (še največ “prednosti” iz prizadevanj za spolno enakopravnost imajo ženske iz srednjega razreda in najvišjih slojev družbene hierarhije, se pravi iz vseh tistih “segmentov” družbene strukture, ki so v splošnem razmeroma “imuni” pred kazenskimi sankcijami formalnega nadzorstvenega sistema). Feministična kriminologija je opozorila tudi na raznovrstne oblike nasilja zoper ženske¹⁹ (zlasti na nasilje v družini in na spolno nasilje).

¹⁸ “Motivi za kazniva dejanja, ki jih storijo ženske, se razlikujejo glede na vrsto kaznivega dejanja. Pri večini kaznivih dejanj so motivi enaki kot tedaj, ko je storilec moški. Edino za uboje, ki jih storijo ženske, so značilni posebni vzgibi. ... najpogostejši motiv za uboj, ki ga stori ženska, je možovo dolgotrajnejše slabo ravnanje z njo samo. Značilni motivi so še sovražstvo in nestrpnost, ki sta posledica dalj časa trajajočih slabih odnosov (brez fizičnega mučenja) med partnerjema, odstranjevanje nezaželenega novorojenčka oziroma otroka, ki ženski pomeni življenjsko oviro, ljubosumnost, ker jo je partner zapustil ali zanemarjal, želja po tem, da bi se rešila moža, ki se ga je naveličala, ali ki jo ovira v razmerju z ljubimcem itd.” (Nikolić-Ristanović, s. 23).

¹⁹ Feminizem je v precejšnji meri prispeval k oživitvi zanimanja za dolgo časa pozabljenega (ali prezrtega) akterja v polju kriminalnih (in odklonskih) pojavov: namreč za žrtev. V sedemdesetih letih se je kritična kriminologija ukvarjala predvsem s storilcem kaznivega dejanja. Ta (*underdog*) je bil zanjo žrtev ekonomskih in političnih razmer (in kajpak še kriminalizacije in stigmatizacije s strani državnih organov). V odklonskih osebah je videla celo možnega subjekta družbene spremembe. Zlasti v osemdesetih letih so feministke opozorile na praktične potrebe žrtev, predvsem žrtev spolnega nasilja. V številnih državah so dosegle zakonske spremembe, bolj sočutno (manj seksistično) obravnavanje s strani policije, spremembe na ravni kazenskega postopka in razne oblike institucionalne pomoči (*victim support schemes*). Seveda pa je ta proces (“viktimizacijske morale”) dvoumen. Problematičen postane, če zaide v skrajnost. Če se začne naenkrat vse vrteti okrog žrtve. Če nas zasujejo zgolj s prizori strašnega trpljenja žrtev, lahko pozabimo na storilčev položaj, ki največkrat tudi ni rožnat. Poleg tega pa je v imenu skrbi za žrtve (ali solidarnosti z njimi) opravičiti zelo stroge kaznovalne ukrepe (*getting tough on criminals*). Zato je zelo važno, da ob upoštevanju žrtvinih interesov ne pozabimo na jamstveno funkcijo kazenskega prava, na primer na načeli sorazmernosti (med zločinom in kaznijo)

Problem feministične kriminologije je v tem, da se je osredotočila v preveliki meri na dejanja, ki so – ali bi lahko bila (oziroma bi – po mnenju nekaterih feministk – celo morala biti) – določena kot kazniva dejanja (ali, če uporabimo bolj emfatičen izraz, “zločini”). Zato je žal namenila pre malo pozornosti raznovrstnim oblikam nasilja v vsakdanjem življenju, predvsem nasilju heteronomnega dela, nasilju v delitvi družbenega bogastva (ali dohodka), nasilju konvencionalne spolne morale (ki zapoveduje monogamno spolnost v okviru zakonske zveze), nasilju religioznih obskurantizmov in nasilju, ki je vsebovano v kulturni predstavi (oziroma vlogi) o “normalni”²⁰ ženski. Vse te oblike nasilja ne viktimizirajo samo oseb ženskega spola, marveč tudi moške. Ukvarjanje z omenjenimi oblikami nasilja v bistvu presega ozke meje tradicionalne kriminologije. Zato je morda res vprašljivo, ali je feministična kriminologija (v ožjem – ali običajnem – pomenu) sploh potrebna.²¹ Preučevanje različnih oblik zatiranja (denimo na področju spolnosti), izkoriščanja in podrejanja žensk je namreč ena izmed ključnih značilnosti feminističnih študij na področju družboslovja (vzporedno s praktičnimi boji za priznanje ženske kot samostojnega bitja, ki ima “efektivno” – namreč uresničljivo! – pravico do odločanja o svojem spolnem življenju in do materialnih pogojev – zlasti do stanovanja in dohodka, ki zadošča za samodoločeno delovanje -, brez česar ni mogoče živeti zares svobodno). Nekateri feministke protestirajo, ker v številnih kriminoloških teorijah ženske niso deležne posebne pozornosti. To velja tudi za radikalno (ali kritično) kriminologijo iz sedemdesetih let. Toda, če se zgolj bežno ozremo na, recimo, zaključne misli iz

in enakosti pred zakonom (van Swaaningen, s. 220-222). Potrebe žrtve so namreč lahko nenasitne, zato ne morejo biti edino in najvažnejše načelo kazenskega prava. Človeško trpljenje je emocionalni fenomen – ravno zato nima inherentnih meja. Zgolj na tej zmuzljivi empirični realnosti ne moremo utemeljevati pravnih sankcij. Zavedati pa se je še treba, da niso vse žrtve deležne enake pozornosti (in sočutja). Najbolj zaželeno so “idealnotipične” žrtve, ki so “nedolžne”, “ranljive”, “nemočne”, “pasivne” in “krotke” (predvsem pa iščejo pomoč strokovnjakov, ki so izobraženi za to, da “profesionalno” rešujejo probleme drugih ljudi). Žrtve, ki nočejo sočutja, ki kažejo na strukturne “epicentre” viktimizacije in ki živijo “moralno oporečno”, so običajno nezaželeno. Tudi sicer so lahko žrtve “nadležne” za pripadnike “zadovoljnega razreda”, saj njihovo nezaznane trpljenje razkrajajo precej razprostranjeno iluzijo, da dobro – vsaj “v zadnji instanci” – vselej premaga zlo. Zelo verjetno je, da zmagovalci v podganji dirki, ki jo narekuje novoliberalna ekonomska politika, ne bodo čutili kakega posebnega sočutja do trpljenja “luzerjev”, namreč džankijev, pijancev, revežev, brezposelnih, (telesno in “duševno”) bolnih, mater “samohranilk” in “kriminalcev”. Ne nazadnje pa se je treba dotakniti še pojava “univerzalne viktimizacije”, ki, strogo vzeto, razvrednoti pojem “žrtev”, v skrajni različici pa ga naredi celo nesmiselnega. Opaziti je namreč, da se lahko za “žrtev” razglasi tako ženska, ki je bila posiljena (ali spolno nadlegovana), kakor tudi oseba, ki je nezadovoljna s strežbo v luksuznem hotelu v katerem od mondenih letovišč. Obe se imata za “žrtvi”, saj je bila kršena njuna “pravica” do življenja brez trpljenja.

²⁰ Christine Thürmer-Rohr takole opiše žensko normalnost (v patriarhalni optiki): “Negovati, skrbeti, preskrbeti, vzgajati, stati ob strani, varčevati, privarčevati, omejevat, prikrajševati, dajati, raz-

slovite knjige *The New Criminology* (1973), najbrž kmalu opazimo, da zvenijo precej “feministično”: “Moralo bi biti jasno, da je kriminologija, ki ni normativno zavezana ukinitvi neenakosti na ravni bogastva in moči (*power*), še zlasti pa neenakostim na ravni lastnine in življenjskih priložnosti, nujno obsojena na korekcionalizem. Vsak korekcionalizem pa je ireduktibilno povezan z odpredelitvijo odklonskosti kot patologije” (Taylor *et al.*, s. 281). Zdi se, da bi se lahko pod navedeno mnenje podpisala večina feminističnih kriminologinj. Jasno je namreč, da problem nasilja, na katerega opozarjajo, ne moremo zreducirati na problem nasilnih moški. Sodobne družbe niso problematične zaradi moških nasilnežev (v glavnem iz nižjih slojev), marveč zaradi nasilnih institucij, in to tako v sferi zasebnosti kakor v sferi javnosti.

Številne feministke upravičeno poudarjajo, da je treba preučiti tudi vlogo žensk v obnavljanju nasilnih vedenjskih vzorcev in nasilnih institucij (zlasti na področju gospodarstva): “Nasilje je fascinanto za večino žensk. Ženske so opazovalke pretepev in gledalke krvavega nasilja v filmih. ... Zares bi bila prava revolucija, če bi ženske nenadoma prenehale ljubiti zmagovalce v nasilnih spopadih. Zakaj občudujejo podobo surovega moškega?” (Greer, s. 354-355). Opazka, ki jo je zapisala Germaine Greer v svojem slovitom – in že skoraj klasičnem – delu s pomenljivim naslovom *Ženski evnuh*, je brez dvoma umestna. Če bi ženske prenehale z občudovanjem spopadov med moškimi, če bi dovolj nedvoumno pokazale, da jih moški z nasilnim vedenjem ne bodo očarali, bi bilo najbrž marsikaj drugače. To seveda ne velja le za fizično

deljevati, držati se nazaj, vedno s pravo mero, da vse teče, da je vse v redu ali se uredi; da mizernost lastne eksistence, vsakdanje omejevanje ne prekorači meje znosnega. To mora biti urejeno. V mislih neutrudno jutri in pojutrišnjem lastnega malega sveta in sanje o boljšem življenju, največkrat pač o ljubezni. In če pride do konfliktov: upanje, da se bo vse spet uredilo, da se položaj rešuje ali da ga je mogoče rešiti, upanje, da pa vse le ne more biti tako slabo. Ženski sistem reda je vedno znova sistem upanja. Njihovo sočutje, strinjanje, predvidevanje, spremljanje, urejanje, računanje, obravnavanje, vodenje, režiranje, razumevanje, grajanje, kontroliranje, obsojanje, predsodki so naravnani k temu, da iz majhnega občutljivega skupka ljudi na majhnem koščku sveta, ‘odnosa’, potrošne zlorabe otrok na področje seksualnosti, tatvin ne more locirati na področje ekonomske aktivnosti, uživanja drog ne more locirati na področje zdravja. Če bi to naredila, bi se razpustila v sociologijo. Še važneje pa je, da bi s tem opustila zamisel o poenotenem problemu, ki zahteva poenoten odgovor – vsaj na teoretski ravni”.

²¹ Carol Smart (s. 39) v tej zvezi poudarja, da problem, s katerim se sooča kriminologija, nikakor ni nepomemben. Po njenem mnenju je *raison d'être* kriminologije ravno v tem, da se ukvarja z “zločinom” (ali “kriminalitetom”). Kriminologija vključuje v to kategorijo zelo raznovrstne dejavnosti in jih obravnava, kot da bi bile podvržene istim zakonitostim (na primer: obćim zakonitostim človeškega vedenja, genetike ali ekonomske racionalnosti): “V kriminologiji je bil vselej spor predvsem o tem, kateri od možnih razlag naj pripade prvenstvo. To, česar kriminologija ne more narediti, je dekonstrukcija ‘kriminalitete’ (*crime*). Kriminologija ne more locirati posilstva ali spolne zlorabe otrok na področje seksualnosti, tatvin ne more locirati na področje ekonomske aktivnosti, uživanja drog ne more locirati na področje zdravja. Če bi to naredila, bi se razpustila v sociologijo. Še važneje pa je, da bi s tem opustila zamisel o poenotenem problemu, ki zahteva poenoten odgovor – vsaj na teoretski ravni”.

nasilje (v najbolj omejenem pomenu). Ne pozabimo, da ženske pogosto spodbujajo moške, naj jim kupujejo razne luksuzne potrošniške predmete (nakit, drage obleke in obutev, kozmetične zvarke, potovanja v eksotične kraje, modne gospodinjske "pripomočke", najnovejše primerke iz repertoarja stanovanjske opreme in tako naprej), jih prevažajo s prestižnimi avtomobili in jim omogočajo še druge podobne (bistveno "statusne") dobrine in storitve z bogato obložene mize kapitalističnega gospodarstva (s čimer v pomembni meri prispevajo k njegovemu obnavljanju). Ženske so često tiste, ki silijo moškega v poroko, konvencionalno družino in spoštovanje tradicionalne spolne morale. Ne tako malo žensk še vedno ocenjuje svojo življenjsko uspešnost po tem, s katerim – kako premožnim, vplivnim in uglednim – moškim se jim posreči poročiti: "Zakaj naj bi se povprečno dekle sploh omožilo? Odgovor bo najbrž – zaradi ljubezni. Toda ljubezen lahko obstaja zunaj zakonske zveze ... Ljubezen ima lahko mnoge oblike. Zakaj mora biti ekskluzivna? Varnost? Varnost je himera, še posebej, če naj bi pomenila ohranitev stanja srečne združenosti, ki obstaja v obdobju pred poroko. ... Če se ženska poroči, ker noče hoditi v službo, sama prosi za vse, kar ji bo zakon prinesel. Priložnosti za delo žensk morajo biti izboljšane, ne pa opuščene. Če se je ženska poročila, ker hoče imeti otroke, bi lahko pomislila, da se povprečna družina ni izkazala kot zelo dobro okolje za vzrejo otrok" (Greer, s. 359).

Kakorkoli že, sodobni feminizem je – tudi v svojih kriminoloških različicah – zelo živ (in živahen) "organizem". Na področju kriminologije so feministične avtorice v zadnjih dveh desetletjih v marsičem spodbudile zanimanje za teoretična (in metodološka) vprašanja, se pravi prav v obdobju, v katerem se kriminološki *mainstream* (ki je še vedno *malestream*) čedalje bolj ukvarja predvsem v vprašanju, kako doseči (čim) bolj učinkovito delovanje kazenskopravnega sistema. Feministične kriminologinje so namenile precejšnjo

pozornost alternativnim (na primer dekonstruktivističnim) konceptualizacijam na področju kazenskega prava²² in kriminologije (kar jih je v številnih ozirih zelo približalo abolicionističnim strategijam²³). Vsekakor so feministične perspektive (ne le v kriminologiji) nepogrešljiva sestavina sodobne kritične družboslovne misli. Zdi se, da je feminizem smer, katere najpomembnejši rezultati šele prihajajo. Doslej je bil usmerjen predvsem v kritiko obstoječih teorij (ki so jih – večinoma za moške – ustvarjali predvsem moški), v zadnjem času pa je opaziti vse več poskusov artikuliranja drugačnih videnj pojavov v družbi – videnj, ki so bila v preteklosti v pretežni meri prisiljena h "kulturnemu molku".

Literatura:

1. Amir, M.: **Patterns in Forcible Rape**. University of Chicago Press, Chicago 1971.
2. Barrett, M.: **Women's Oppression Today**. Verso, London 1980.
3. Brownmiller, S.: **Proti naši volji. Moški, ženske in posilstvo**. KRT, Ljubljana 1988.
4. Cain, M.: **Towards Transgression: New Directions in Feminist Criminology**. V: J. Muncie et al. (eds.), **Criminological Perspectives: A Reader**. Sage, London 1996, str. 466-474.
5. Campbell, A.: **Girl Delinquents**. Basil Blackwell, Oxford 1981.
6. Carlen, P.: **Criminal Women**. Polity Press, Cambridge 1985.
7. Carlen, P.: **Women, Crime and Poverty**. Open University Press, Milton Keynes 1988.
8. Caulfield, S., Wonders, N.: **Gender and Justice: Feminist Contributions to Criminology**. V: G. Barak (ed.), **Varieties of Criminology: Readings from a Dynamic Discipline**. Praeger, Westport 1994, str. 213-230.

²² Nekatero feministke (zlasti v ZDA) so si zelo prizadevale za kriminalizacijo/penalizacijo določenih oblik moškega nasilja nad ženskami (na primer spolnega nadlegovanja in pornografije). Van Swaaningena (s. 222) jih imenuje "atipične moralne podjetnice", saj je njihov namen s kazenskim pravom izzvati konvencionalne (seksistične) vrednote (za razliko od "tipičnih" moralnih podjetnikov, ki hočejo s kazensko represijo zavarovati propadajoče moralne vrednote in življenjske sloge). Tovrstni napor niso (bili) deležni enodušne podpore znotraj feminističnega polja. Zlasti evropske feministke so precej skeptične do kazenskega prava (in njegovih institucionalnih mrež) kot možnega zaveznika v boju za žensko emancipacijo. Več pozornosti namenjajo nadzoru rojstev, pravic do splava, zaposlovanju, stanovanjski problematiki in družbeni skrbi za otroke. Bolj kakor kazensko pravo jih zanimajo druge pravne panoge: ustavno pravo, družinsko pravo, delovno pravo in tako naprej. Zlasti evropske feministke nasprotujejo izenačitvi ženske s – trpno in slabotno – žrtvijo, ki naj išče pomoč pri močnih in dejavnih moških. Zelo zadržane so do (enorazsežnostnega in v glavnem zgolj retoričnega) razumevanja žrtve v optiki britanskega "levega realizma".

²³ Naklonjenost feminističnih perspektiv do abolicionizma izvira iz spoznanja, da je kazensko pravo utemeljeno na moških vrednotah nasilja in zatiranja (*oppression*). Feministke se zavedajo, da je kazenskopravna intervencija pogosto boleča za žrtev (in da lahko vodi v "sekundarno viktimizacijo" žrtve v kazenskem postopku). Med zbiranjem dokaznega gradiva se lahko – sicer trudoma nadzirane – emocije ponovno zdramijo, obenem pa nudi kazenska procedura le malo možnosti za reševanje žgočih žrtvinih problemov (van Swaaningen, s. 223). Na primer: Kako ohraniti človeško dostojanstvo? Kako doseči zadovoljujoče razumevanje? Kako priti do določenega povračila za škodo (*redress*)? Feministična stališča o kaznovanju so sicer zelo raznolika. Zamisli o kaznovanju ženskih storilk se često precej razlikujejo od feminističnih predlogov za kaznovanje posiljevalcev. V tej zvezi zasledimo v glavnem kritike kaznovanja (nasploh), bolj redka pa so razmišljanja o alternativah, ki naj bi nadomestile zdajšnje kazenskopravne sankcije. Zelo pogosti so predlogi, naj bi bil formalnopravni odziv na škodljivi dogodek bolj kooperativen, kreativen, fluiden (prilagojen vsakokratnim konkretnim okoliščinam) in zavezan skrbi za konkretno žrtev (šele naknadno pa naj bi sledil premislek o tem, kaj storiti s storilcem).

9. Chesney-Lind, M.: **The Female Offender: Girls, Women, and Crime**. Sage, London 1997.
10. Crites, L.: Women Offender: Myth vs. Reality. V: L. Crites (ed.), **The Female Offender**, Lexington Books, Lexington 1976, str. 33-44.
11. Edwards, S.: Violence Against Women: Feminism and the Law. V: L. Gelsthorpe in A. Morris (eds.), **Feminist Perspectives in Criminology**. Open University Press, Milton Keynes 1990, str. 145-159.
12. Gebhard, P.H. et al.: **Sex Offenders: An Analysis of Types**. Harper and Row, New York 1965.
13. Gelsthorpe, L., Morris, A.: Feminism and Criminology in Britain. V: P. Rock (ed.), **A History of British Criminology**, Clarendon Press, Oxford 1988, str. 111-123.
14. Gelsthorpe, L., Morris, A. (eds.): **Feminist Perspectives in Criminology**. Open University Press, Milton Keynes 1990.
15. Gilligan, C.: **In a Different Voice**. Harvard University Press, Cambridge 1982.
16. Greer, G.: **The Female Eunuch**. Flamingo, London 1991.
17. Groth, A.N.: **Men Who Rape: The Psychology of the Offender**. Plenum, New York 1979.
18. Heindensohn, F.: Gender and Crime. V: M. Maguire et al. (eds.), **The Oxford Handbook of Criminology**. Clarendon Press, Oxford 1994, str. 997-1040.
19. Heindensohn, F.: **Women and Crime**. Macmillan, Houndmills 1996.
20. Jaggard, A.M., Rothenberg, P. (eds.): **Feminist Frameworks**. McGraw-Hill, New York 1984.
21. Maccoby, E.E., Jacklin, C.N.: **The Psychology of Sex Differences**. Stanford University Press, Stanford 1974.
22. Mead, M.: **Male and Female**. Penguin, Harmondsworth 1967.
23. Morrison, W.: **Theoretical Criminology: From Modernity to Post-Modernism**. Cavendish Publishing Limited, London 1995.
24. Mršević, Z.: Sodobni biološki determinizem in kriminaliteta žensk. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 1993, 2:121-128.
25. Naffine, N.: **Female Crime: The Construction of Women in Criminology**. Allen and Unwin, Sydney 1987.
26. Nikolić-Ristanović, V.: Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 1991, 1:16-26.
27. Oakley, A.: **Sex, Gender, and Society**. Harper and Row, New York 1972.
28. Pollak, O.: **The Criminality of Women**. A.S. Barnes/Perpetua, New York 1950.
29. Rada, R.T. (ed.): **Clinical Aspects of the Rapist**. Grune and Stratton, New York 1978.
30. Richards, J.R.: **The Sceptical Feminist**. Penguin, Harmondsworth 1981.
31. Russell, D.E.H.: **Sexual Exploitation: Rape, Child Sexual Abuse, and Workplace Harassment**. Sage, London 1984.
32. Schwendinger, J., Schwendinger, H.: **Rape and Inequality**. Sage, Beverly Hills 1983.
33. Segal, L.: Explaining Male Violence. V: J. Muncie et al. (eds.), **Criminological Perspectives: A Reader**. Sage, London 1996, str. 187-202.
34. Simon, R.: **Women and Crime**. D.C. Heath, Lexington 1975.
35. Smart, C.: **Women, Crime and Criminology**. Routledge and Kegan Paul, London 1977.
36. Smart, C.: **Law, Crime and Sexuality: Essays in Feminism**. Sage, London 1995.
37. Stanko, E.: **Everyday Violence**. Pandora, London 1990.
38. Swaaningen, R. van: **Critical Criminology: Visions from Europe**. Sage, London 1997.
39. Taylor, I., Walton, P., Young, J.: **The New Criminology**. Routledge & Kegan Paul, London 1973.
40. Thürmer-Rohr, C.: Stud pred rajem. V: M. Dobnikar (ur.), **O ženski in ženskem gibanju**. KRT, Ljubljana 1986, str. 109-126.
41. Tomaselli, S., Porter, R. (eds.): **Rape**. Basil Blackwell, Oxford 1986.
42. Ussher, J.M.: **Fantasies of Femininity: Reframing the Boundaries of Sex**. Penguin, Harmondsworth 1997.
43. Walklate, S.: **Gender and Crime: An Introduction**. Prentice Hall, London 1995.
44. Young, A.: **Femininity in Dissent**. Routledge, London 1990.

Feminist views on male violence and women's conformity

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

The paper is divided into two thematic parts. The first elucidates some of the most typical feminist views on male violence against women. In this connection, it examines critically the assumption of a non-violent female "nature". The second part considers women's conformity and presents different explanations of this phenomenon. The concluding section contains an overview of contributions on feminist perspectives in contemporary criminology. Special attention is devoted to the role of a woman as a victim (and the "subject" of her own victimisation).

Key words: feminist criminology, male violence, women, victims, gender relations, sexual roles, women's conformity

UDC 316.624-055.1:343.988-055.2+343.9